

Ocena stanu zasiedlenia przez ptaki objęte ochroną gatunkową budynku Świetlicy Wiejskiej w Będowie (gm. Czerwieńsk)

Autor:

prof. dr hab. Leszek Jerzak	Katedra Ochrony Przyrody Wydział Nauk Biologicznych Uniwersytet Zielonogórski Biegły w zakresie ochrony przyrody	
-----------------------------	--	--

Zielona Góra, 2016

INFORMACJE WSTĘPNE

Niniejsze opracowanie wykonano na zlecenie Gminy Czerwieńsk, z siedzibą przy ul. Stary Rynek 25, 66-016 Czerwieńsk

Zasadniczym celem opracowania jest ocena stanu zasiedlenia przez ptaki objęte ochroną gatunkową budynku Świetlicy Wiejskiej w Będowie (gm. Czerwieńsk).

INFORMACJA O AUTORZE

prof. dr hab. Leszek Jerzak

Biegły w zakresie ochrony przyrody, Katedra Ochrony Przyrody, Wydział Nauk Biologicznych, Uniwersytet Zielonogórski, 65-516 Zielona Góra, ul prof. Z. Szafrana 1, e-mail: l.jerzak@wnb.uz.zgora.pl. tel. 603 676 579

WPROWADZENIE

Urbanizacja prowadziła zazwyczaj do bardzo istotnych zmian lub wręcz niszczenia pierwotnego siedliska i wypierania z nich zwierząt. Miasto bowiem, jako zespół warunków nierzadko bardzo odmiennych od naturalnego środowiska - zrywa ciągłość historyczną i przestrzenną naturalnych siedlisk i populacji (zespołów) zwierząt oraz te siedliska istotnie zniekształca.

Miasto charakteryzuje się też ilościowym i jakościowym ubóstwem naturalnych elementów środowiska, jest ono nieustannie penetrowane przez ludzi i ich zwierzęta (psy i koty). Jego specyfika polega również na intensywnym oddziaływaniu na zwierzęta ruchu miejskiego, techniki i zanieczyszczeń (Indykiewicz 2009, Bocheński i in. 2013).

Wprawdzie zdecydowana większość gatunków kręgowców i bezkręgowców nie wykazuje dostatecznej zdolności (fizjologicznej i behawioralnej) do pokonania barier stwarzanych przez środowisko zurbanizowane, jednak część gatunków pomyślnie przystosowuje się do życia w nowej przestrzeni ekologicznej oferowanej przez miasto. Wnikanie niektórych gatunków zwierząt na obszary zajmowane przez miasto były/są konsekwencją m.in. „atrakcyjnej alternatywy”, jaką ono oferowało tym organizmom. Miasto „kusiło” nowe zwierzęta przede wszystkim cieplejszym i bardziej suchym klimatem, obfitszą i znacznie bardziej zróżnicowaną bazą pokarmową, a także niezwykle dużą liczbą „nowych”, wolnych nisz do zasiedlenia.

Ponadto miasto to przestrzeń charakteryzująca się brakiem lub tylko niewielką konkurencją o pokarm czy miejsce schronienia, brakiem lub mniejszą presją ze strony drapieżników i pasożytów oraz niestabilnością układów pomiędzy gatunkami napływającymi do miasta i tymi, które już je zasiedliły (Indykiewicz 2009, Bocheński in. 2013).

Jedną z najlepiej poznanych grup zwierząt zamieszkujących w miastach niewątpliwie są ptaki i ssaki. Wiele z tych pierwszych w ciągu ostatniego półwiecza osiedliło się w miastach i osiągnęło w konsekwencji istotne korzyści. Do takich gatunków zalicza się m.in.: krzyżówkę, kosa, grzywacza, srokę, wronę, śmieszkę i kwiczoła. Gatunki te dawniej unikały środowiska zurbanizowanego, a obecnie są tutaj pospolite i licznie gnieźdzą się. Przykładem ssaków, które „chętnie” wprowadziły się do miast i w nich pozostają są wiewiórka, mysz polna, kuna domowa, królik, lis, borsuk, gacek szary i mroczek późny.

Oczywiście fakt „przeprowadzenia” się do miasta nie pozostaje bez wpływu na poszczególne populacje określonych gatunków. Po pewnym czasie pobytu w środowisku zurbanizowanym charakteryzują się one:

- znacznie wyższym zagęszczeniem populacji, a w konsekwencji prowadzi to bezpośrednio do zmniejszenia areałów osobniczych i rodzinnych (np. w Poznaniu populacja pustulki jest niemal 50 krotnie większa niż na terenach pozamiejskich),
- większą/silniejszą tendencją do osiadłości (np. kos, krzyżówka i łyska wykazują ograniczoną dążność wędrówek na zimowisko),
- wydłużeniem sezonu rozrodczego (np. sierpówka, łyska i kos przystępują w niektórych miastach do lęgów nawet w okresie zimowym),
- co najmniej taką samą rozrodczością, a nierzadko nawet większą liczbą odchowanego potomstwa,
- zmianami w cyklu aktywności dobowej (np. dopasowanie aktywności żerowiskowej do czasu wyrzucania przez ludzi odpadków lub możliwości poszukiwania pokarmu po zmierzchu w miejscach sztucznie oświetlonych),
- zmianami sposobu gnieźdzenia się i umieszczania gniazd (np. wiele gatunków ptaków – wróbel, sroka, kos – umieszcza gniazda w mieście znacznie wyżej niż w środowisku pozamiejskim, częściej ukrywają gniazda w dziuplach i zakamarkach budynków – kawka),
- włączeniem do swojego codziennego menu pożywienia antropogenicznego (w szczególności odpadków spożywczych),
- zmianami etologicznymi/zachowania (np. zmniejszenie dystansu ucieczki w stosunku do człowieka i psów, przypadki agresji wobec człowieka a także wobec osobników własnej populacji, o wydłużeniu czasu życia (np. u kosów o 12-18 miesięcy, co jest bezpośrednim efektem mniejszej presji ze strony naturalnych drapieżników i łagodniejszych warunków klimatycznych).

Jednak wskazane wyżej różnice pomiędzy populacjami zwierząt żyjącymi w mieście a tymi, które zamieszkują obszary niezurbanizowane mieszczą się tak naprawdę w granicach niezwyklej plastyczności gatunku umożliwiającej mu zdobywanie nowych miejsc życia i zwiększenia szans na przetrwanie gatunku.

Wśród wielu gatunków ptaków zamieszkujących w środowisku zurbanizowanym zaledwie kilkanaście **regularnie korzysta z budynków, jako miejsc lęgowych**. Zarówno

jerzyki *Apus apus*, wróble *Passer domesticus*, mazurki *Passer montanus*, oknówki *Delichon urbicum*, jak i kawki *Corvus monedula*, gołębie *Columba livia* f. *urbana*, szpaki *Sturnus vulgaris* oraz pustułki *Falco tinnunculus* wykorzystują rozmaite nisze, w tym przede wszystkim przestrzenie stropodachów, a także strychy, balkony, wnęki w ścianach budynków, szczeliny pomiędzy płytami, wnęki za rynnami i tablicami reklamowymi nisze i wnęki pod parapetami czy dachówkami oraz przewody kominowe i wentylacyjne (Luniak i Głazewska 1987, Luniak 2008, Indykiewicz 1990, 1991, 2008ab, 2009, Indykiewicz i in. 1997, Bocheński i in. 2013).

W ciągu ostatnich kilku-kilkunastu lat w wielu miastach europejskich notuje się systematyczny spadek liczebności populacji niektórych z wyżej wymienionych gatunków ptaków. Szczególnie wyraźny trend spadkowy notuje się w populacji wróbla (Indykiewicz 1997, Indykiewicz i Summers-Smith 1997, Summers-Smith 1999, 2003, Dott i Brown 2000, De Leat i Summers-Smith 2004, Peach i in. 2006, Biaduń 2008, Dulisz i Zasitko 2008) i kawki (Luniak 2005, Mitschke i Baumung 2001, Rabosee 1995). Wprawdzie w skali kraju liczebność populacji jerzyka w ostatnich latach nie podlegała większym zmianom (Chylarecki i in. 2003, 2006) to jednak według Tomiałojcia i Głowacińskiego (2006) gatunek ten należy do dużej populacji, ale o wyraźnej tendencji spadkowej (kategoria Sp-3). Należy również odnotować fakt, że pojawiają się doniesienia o znacznych fluktuacjach, a nawet spadku liczebności lokalnych populacji jerzyka (Dinetti 2002, Biaduń 2004, Nowakowski i in. 2006).

Wśród wielu czynników determinujących zmniejszenie liczebności lokalnych populacji wymienia się bardzo często utratę miejsc gniazdowych w konsekwencji prowadzonych robót budowlanych, a w szczególności prac termomodernizacyjnych (Dulisz i Zasitko 2008, Luniak 2005, 2008, Bocheński i in. 2013).

Najczęściej prace termomodernizacyjne podejmowane są wczesną wiosną lub na początku lata i w konsekwencji bardzo często istniejące do tej pory niewielkie otwory prowadzące do przestrzeni stropodachów, między prefabrykatami i płytami ścian budynków, wnęki i nisze za rynnami zostają wypełnione materiałem budowlanym lub zakryte materiałem dociepleniowym i elewacją lub zamknięte tzw. kratkami z PCV lub aluminium. Każde takie postępowanie administratorów (np. spółdzielnie mieszkaniowe, wspólnoty mieszkaniowe) i właścicieli domów jest **niezgodne z etyką i obowiązującym prawem**.

Zdecydowana większość gatunków ptaków, w tym m.in.: jerzyki *Apus apus*, wróble *Passer domesticus*, mazurki *Passer montanus*, oknówki *Delichon urbicum*, a także kawki

Corvus monedula, gołębie *Columba livia* f. *urbana*, szpaki *Sturnus vulgaris* oraz pustułki *Falco tinnunculus* podlegają ścisłej ochronie gatunkowej, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 6 października 2014 roku w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt. Konsekwencją tego faktu jest **powszechny obowiązek ochrony** nie tylko każdego osobnika i każdego z wymienionych gatunków, ale także ochrony ich siedlisk/środowisk życia, w tym miejsc regularnego przebywania i rozrodu.

Obowiązek powszechności ochrony oznacza w praktyce obowiązek ochrony dla wszystkich organów administracji publicznej, w tym również organów nadzoru budowlanego (Radecki 2010). Tak zatem, w przypadku kiedy organ nadzoru budowlanego poweźmie wiadomość, że roboty budowlane są prowadzone w sposób zagrażający egzystencji ptaków, to **art. 50 ust. 1 pkt 2 Prawa budowlanego** nakazuje mu podjęcie interwencji ponieważ jest to równoznaczne z prowadzeniem robót budowlanych w sposób mogący spowodować zagrożenie środowiska.

Zakaz niszczenia siedlisk i ostoi dziko występujących zwierząt wzmacnia zapis art. 52 ust. 1 pkt 4 ustawy o ochronie przyrody (DzU 2009 Nr 151, poz. 1220 z późn. zm) uszczegółowiony zapisem § 6, ustęp 1 ww. rozporządzenia^{**}.

OCHRONA PRAWNA MIEJSC ROZRODU PTAKÓW W ŚRODOWISKU MIEJSKIM

Warto podkreślić, że zgodnie z art. 5 pkt 18 ustawy o ochronie przyrody, **za siedlisko zwierząt uznaje się obszar ich występowania w ciągu całego życia lub w dowolnym stadium ich rozwoju.**

Podstawowym siedliskiem życia jerzyka w okresie rozrodu jest środowisko zurbanizowane, a miejscem lęgów są budynki mieszkalne, w szczególności stropodachy. Dlatego uniemożliwienie dostępu do tych miejsc przez zamykanie otworów wlotowych, uznaje się za niszczenie siedlisk tego gatunku.

^{*} Zgodnie z art. 52. 1. ustawy o ochronie przyrody oraz zgodnie z § 6 Rozp. Min. Środowiska „W stosunku do dziko występujących zwierząt objętych ochroną gatunkową zakazuje się m.in.: a) niszczenia ich jaj i postaci młodocianych, b) **niszczenia ich siedlisk i ostoi**; c) niszczenia ich gniazd **i innych schronień**; d) umyślnego płoszenia i niepokojenia; e) obserwacji mogących powodować ich płoszenie lub niepokojenie.

Bezpośrednią konsekwencją przedstawionej wyżej wykładni prawnej jest uznanie wszelkich działań związanych z modernizacją budynków mieszkalnych (w tym dociepleniowych) uniemożliwiających lub utrudniających ptakom korzystanie z naturalnego dla nich siedliska lub zakłócających ich cykl rozrodu, za niedopuszczalne. Zasada ta obowiązuje również w okresie połęgowym (jesień – zima), co w praktyce oznacza, że nawet w czasie nieobecności ptaków nie wolno niszczyć ich siedliska (np. zamykać otworów prowadzących do stropodachów).

W tym miejscu należy przypomnieć, że art. 127, pkt 2, lit. E ustawy o ochronie przyrody stanowi, że „Kto umyślnie narusza zakazy obowiązujące w stosunku do zwierząt objętych ochroną gatunkową podlega karze aresztu lub grzywny”.

Jedynym dopuszczalnym wyjątkiem od opisanej zasady postępowania jest przypadek, w którym obecność ptaków zagraża bezpieczeństwu mieszkańców lub stanowi bezpośrednie zagrożenia dla ich zdrowia lub życia.

Biorąc powyższe pod uwagę, zamiar podjęcia prac remontowo-budowlanych, zgodnie z ustawą o ochronie przyrody oraz pismem GDOŚ z dnia 14.04.2009 r. powinien być zgłoszony do Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska (RDOŚ) poprzez złożenie wniosku o wydanie zezwolenia na zniszczenie siedlisk w związku z zamiarem podjęcia prac remontowo-budowlanych w obiektach, w których mogą znajdować się lub znajdują się siedliska chronionych gatunków ptaków. Celem wniosku jest uzyskanie zezwolenia RDOŚ na zniszczenie siedlisk gatunków chronionych, które może mieć miejsce w czasie prowadzenia prac remontowo – budowlanych obiektu. Wniosek w tej sprawie kieruje właściciel, administrator budynku lub podejmujący prace, załączając do wniosku ekspertyzę ornitologiczną. RDOŚ może wydać zgodę na niszczenie siedlisk ptaków oraz – w razie konieczności – określi warunki kompensacji przyrodniczej.

KOMPENSACJA PRZYRODNICZA

Jeżeli w wyniku przeprowadzonych prac budowlanych, termomodernizacyjnych lub innych ptaki zamieszkujące w danym budynku (np. jerzyki *Apus apus*, oknówki *Delichon urbicum*, wróble *Passer domesticus*, kawki *Corvus monedula*, pustułki *Falco tinnunculus*) utraciły część miejsc lęgowych (wszelkie szczeliny, wnęki i nisze w ścianach budynku i w

przestrzeni stropodachu), które istniały przed rozpoczęciem robót wówczas właściciel lub zarządca budynku **zobowiązany jest do działań kompensujących te straty**. Stanowią o tym:

- Ustawa o **ochronie przyrody** (DzU 2009, Nr 151, poz. 1220 z późn. zm.);
- **Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 6 października 2014 roku w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt**;
- Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o **zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie** (DzU 2007 Nr 75, poz. 493),
- Ustawa z 27 kwietnia 2001 r. **prawo ochrony środowiska** (DzU 2008 nr 25, poz. 150 z późn. zm.);
- Ustawa z 7 lipca 1994 r. **prawo budowlane** (DzU 2006, Nr 156, poz. 1118 z późn. zm.).

Pierwsza z nich nakłada na podmioty obowiązek zapobiegania szkodom w stosunku do gatunków objętych ochroną, a jeśli już takie nastąpią to zobowiązuje podmioty do **ich naprawienia**. Należy dodać, że **odpowiedzialność sprawcy za wykonanie działań naprawczych trwa przez 30 lat (!)** od chwili wystąpienia czynnika powodującego szkodę. Tak zatem, w przypadku termomodernizacji budynków, w których znajdują się miejsca lęgowe ptaków, wykonawca robót ma obowiązek podjęcia wszelkich środków zaradczych m.in. dostosowując termin prac i ich przebieg do biologii ptaków. Natomiast ustawa **prawo ochrony środowiska** w art. 75, ust. 1 stanowi „... **w trakcie prac budowlanych inwestor realizujący przedsięwzięcie jest zobowiązany uwzględnić ochronę środowiska na obszarze prowadzenia prac**”.

Najczęściej stosowanym sposobem dokonania kompensacji przyrodniczej jest zakupienie/wykonanie i zamontowanie na budynkach budek/gniazd zastępczych. Dla każdego gatunku jest to nieco inaczej wyglądające gniazdo i w innym miejscu winno ono być umieszczone.

WYNIKI INWENTARYZACJI

W dniach 21-22 kwietnia 2016 r. w godzinach przed- i popołudniowych przeprowadzono kontrole, w celu dokonania inwentaryzacji, w celu dokonania inwentaryzacji awifaunistycznej budynku, który ma zostać poddany pracom remontowo-budowlanym, w tym termomodernizacyjnym oraz polegającym na wykonaniu instalacji fotowoltaicznej i solarnej a także wymianie kotłowni. W jej czasie sprawdzano sposób wykorzystywania lub możliwość wykorzystywania budynku przez ptaki, obserwowano ptaki i ich zachowanie, poszukiwano śladów ich bytności (odchody, gniazda lub ich pozostałości itp.).

Na podstawie zebranych wyników inwentaryzacji awifaunistycznej w budynku Świetlicy Wiejskiej w Będowie (gm. Czerwieńsk) ustalono, co następuje::

- w kontrolowanym budynku nie ma otworów prowadzących do przestrzeni stropodachów, które są/mogą być wykorzystywane przez ptaki, jako siedliska lęgowe;
- w kontrolowanym budynku nie ma strychu, poddasza, które są/mogą być wykorzystywane przez ptaki, jako siedliska lęgowe i które mogłyby być zniszczone w czasie prac budowlano-remontowych związanych z wykonaniem instalacji fotowoltaicznej i solarnej;
- w obrębie elewacji budynku stwierdzono wiele szczelin i nisz przy orynnowaniu i stwierdzono występowanie tam wróbli *Passer domesticus*.

ZALECENIA

Na podstawie wyników przeprowadzonej inwentaryzacji i zgromadzonych danych faktograficznych zaleca się Wykonawcom planowanych prac remontowo-budowlanych budynku **Szkoły Podstawowej w Nietkowicach (gm. Czerwieńsk)** następujące postępowanie:

1. **Przed przystąpieniem do prac remontowo-budowlanych bezwzględnie należy zabezpieczyć wszelkie szczeliny, dylatacje, nisze, szczególnie pod parapetami okiennymi, aby uniemożliwić ptakom dostawanie się do ich wnętrza;**
2. Należy wystąpić do Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska (RDOŚ) w Gorzowie Wielkopolskim z wnioskiem o wydanie zezwolenia na zniszczenie siedlisk w związku z zamiarem podjęcia prac remontowo-budowlanych w obiektach, w których mogą znajdować się lub znajdują się siedliska chronionych gatunków ptaków. Celem wniosku jest uzyskanie zezwolenia RDOŚ na zniszczenie siedlisk gatunków chronionych, które może mieć miejsce w czasie prowadzenia prac remontowo – budowlanych obiektu.
3. **Zabezpieczenie otworów oraz szczelin, dylatacji i nisz powinno nastąpić poza okresem lęgowym ptaków, tj. w okresie od początku listopada do końca lutego. (Niezależnie od tego, w jakim terminie prowadzone będą prace budowlane). W ten sposób uniemożliwi się ptakom zakładanie gniazd w szczelinach, dylatacjach czy niszach objętych pracami budowlanymi i zapobiegnie stratom w ich populacji.**
4. Za zniszczone/zamknięte w trakcie prac dociepleniowych (lub innych) otwory w ścianach budynku, a w konsekwencji za utracone przez ptaki miejsca lęgowe w obrębie budynku, należy w ramach tzw. kompensacji przyrodniczej, zamontować skrzynki zastępcze dla ptaków, tj. co najmniej 10 skrzynek lęgowych dla wróbla *Passer domesticus*;
5. **Uwaga! W przypadku, gdy nastąpi zabezpieczenie otworów w stropodachach oraz uszczelnienie szczelin, dylatacji i nisz uniemożliwiające ptakom gniazdowanie a w ciągu kolejnych 12 miesięcy nie rozpocznie się prac remontowo-budowlanych, po tym okresie należy bezwzględnie zamontować budki zastępcze dla jerzyków i wróbli.**
6. Miejsca lokalizacji na budynku zastępczych budek lęgowych powinny zostać skonsultowane z ornitologiem-ekspertem.
7. Przed przystąpieniem do prac termomodernizacyjnych zaleca się przeprowadzenie akcji informacyjnej wśród mieszkańców budynku, aby poinformować ich o podjętych sposobach zapobiegania stratom wśród ptaków i stosowanych zabiegach ochronnych.

ZASTĘPCZE SKRZYNKI LĘGOWE – SZCZEGÓŁY TECHNICZNE

Zastępcze skrzynki lęgowe (potocznie nazywane budkami lęgowymi), dla jerzyków, pustulek, wróbli i oknówek mogą być wykonane z drewna lub z masy trocinobetonowej. Zarówno jedne, jak i drugie mogą być montowane w warstwie ociepleniowej ściany budynku, (co jest zdecydowanie korzystniejsze) lub na zewnętrznej powierzchni ściany.

Zastępcze skrzynki lęgowe wykonane z drewna powinny być zabezpieczone impregnatem drewnochronnym, a ich zadaszenie powinno być pokryte blachą (lub papą) – co bardzo efektywnie zwiększa jej wytrzymałość na niekorzystne warunki atmosferyczne.

Skrzynki lęgowe powinny być rzetelnie wykonane, tzn. mocno i szczelnie zbite/skręcone, bowiem jest to podstawowy warunek gwarantujący odpowiednią izolację cieplną dla jaj i piskląt oraz zabezpieczający je przed deszczem. Z tego też względu deski użyte do budowy budki powinny mieć grubość 2-4 cm.

Do ściany budynku skrzynka lęgowa powinna być mocowana za pośrednictwem metalowych uchwyty i przy pomocy kołków rozporowych (chyba, że producent budki proponuje inny sposób montażu).

Skrzynki niezawieszone w warstwie ociepleniowej ściany budynku powinny być regularnie kontrolowane, nie rzadziej, niż co dwa lata w celu zidentyfikowania i naprawy powstałych uszkodzeń.

Zastępcza budka lęgowa dla **wróbli** powinna posiadać następujące wymiary: wewnętrzny wymiar dna budki – 11 x 11 cm, głębokość mierzona od otworu wlotowego do dna budki – 21 cm, średnica otworu wlotowego nie większa niż 33 mm, grubość przedniej ścianki – 2-4 cm.

Fot. 1. Przykładowa budka zastępcza dla wróbli wykonana z masy trocinowo-betonowej

Podobnie, jak w przypadku jerzyków i oknówek, wróbli chętnie gnieźdzą się kolonijnie, więc należy wieszać po 2-3 budki w bliskiej odległości od siebie (fot. 1).

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

